

Оксана Кузнецова,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу науково-дослідної діяльності та атестації наукових кадрів,
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»,
ORCID ID 0000-0002-4587-2350,
oksana_k74@ukr.net

БЕЗВІДПОВІДАЛЬНЕ БАТЬКІВСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкрито поняття безвідповідальне батьківство, визначено причини змін у системі ціннісних орієнтацій молоді, які мають негативний вплив на успішне функціонування сім'ї, розглянуто чинники впливу сімей з явною та прихованою формою неблагополуччя на особистість дитини та доведено зв'язок проявів безвідповідального ставлення до батьківства з появою таких явищ, як соціальне сирітство безпритульність, підліткова злочинність, торгівля дітьми. Згідно з аналізом статистичних даних щодо прояву насильства в сім'ї, узагальнено соціальні, економічні, психологічні, педагогічні, соціально-педагогічні, правові, політичні та соціально-медичні проблеми. Визначено умови організації науково-методичної роботи з оволодіння педагогічними кадрами психолого-педагогічних знань щодо підготовки учнів та студентів до шлюбно-сімейних відносин та напрями організації взаємодії педагогів з батьками.

Ключові слова: безвідповідальне батьківство, сімейні цінності, неблагополучна сім'я, насильство в сім'ї, соціальне сирітство, асоціальна поведінка

Оксана Кузнецова. Безответственное отцовство как социально-педагогическая проблема

В статье раскрыто понятие безответственное отцовство, определены причины изменений в системе ценностных ориентаций молодежи, которые оказывают отрицательное влияние на успешное функционирование семьи, рассмотрены факторы влияния семей с явной и скрытой формой неблагополучия на личность ребенка и доказана связь проявлений безответственного отношения к родительству с появлением таких явлений, как социальное сиротство беспризорность, подростковая преступность, торговля детьми. Согласно анализу статистических данных относительно проявления насилия в семье, обобщенно социальные, экономические, психологические, педагогические, социально-педагогические, правовые, политические и социально-медицинские проблемы. Определены условия организации научно-методической работы по овладению педагогическими кадрами психолого-педагогических знаний по подготовке учащихся и студентов к брачно-семейных отношений и направления организации взаимодействия педагогов с родителями.

Ключевые слова: безответственное отцовство, семейные ценности, неблагополучная семья, насилие в семье, социальное сиротство, асоциальное поведение

Oksana Kuznetsova. Irresponsible fatherhood as a socio-pedagogical problem

The article revealed the concept of «irresponsible fatherhood», determined that the part of modern youth focused on realization, self-actualization, self-improvement outside the family, seeks to achieve personal success and a certain level of material Welfare. The rest of the youth is the exact opposite of the previous one – the social, immoral and criminal, with alcoholic and narcotic addiction. These changes in the system of value orientation of young people have a negative impact on successful functioning of the family, increase the probability of manifestations of irresponsible attitude to the full fatherhood and insolvency to building stable relations in the family. The factors of influence of families with explicit and hidden form of unwelfare on the personality of the Child and proved communication of irresponsible attitude to fatherhood with the appearance of phenomena such as social abandonment of homelessness, teenage crime, trade Children. According to the analysis of statistical data on the manifestation of domestic violence, social (the prevalence of tensions, conflict in society, MEDIA violence, online network as a behavioral model, insufficient understanding of society the concept of «Violence» as a social problem, lack of understanding of the consequences of violence for the individual and society; Attitudes to violence as interfamily problems rather than negative social phenomena, etc.), economic (material difficulties, economic dependence, unemployment, etc.), psychological (behavioral stereotypes, Violence, etc.), pedagogical (insufficient level of legal, moral, behavior; low pedagogical literacy of parents, etc.), socio-pedagogical (unpreparedness for the birth and upbringing of children, low level of Family values in society, insufficient propaganda of the positive model of family life on the principles of respect, responsibility, support, assistance; Family

education on the basis of the rights of the Child, etc.), legal (inefficiency legal framework for the protection of citizens ' rights from violence, especially children, etc.), political (hidden gender inequality in society and family, imperfect policy States on family issues, the lack of an effective preventive system in Ukraine, etc.) and socio-medical (lack of sexual culture in the population and planning the birth of children, responsible fatherhood; social and dependent behavior, etc.) Problems. The conditions of organization of scientific and methodological work with mastering pedagogical staff of psychological-pedagogical knowledge on preparation of pupils and students to marital-family relations and directions of interaction of teachers with parents are defined.

Key words: irresponsible fatherhood, family values, unfavourable family, domestic violence, social orphans, social behavior

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Сім'я – це головний осередок суспільства, де закладаються основи майбутньої особистості та майбутнього громадянина, його духовні, світоглядні, ціннісні та етичні орієнтації, установки. Крім того, інститут сім'ї є важливою ланкою суспільства, де формується відповідальність молоді щодо виконання батьківських функцій.

Нині, аналізуючи вплив соціального життя на особистість, можна зробити висновки, що частина сучасної молоді зорієнтована на самореалізацію, самоактуалізацію, самовдосконалення поза сім'єю, прагне досягнення особистого успіху та певного рівня матеріального добробуту. Інша частина молоді є повною протилежністю попередньої – особи асоціальні, аморально-кримінальні, з алкогольною та наркотичною залежністю. Ці зміни в системі ціннісних орієнтацій молоді мають негативний вплив на успішне функціонування сім'ї, і як наслідок, усе більше проявів безвідповідального ставлення до повноцінного батьківства й неспроможності до побудови стабільних стосунків у родині. Це передовсім призводить до зниження рівня народжуваності, збільшення розлучень та зростання кількості одиноких матерів, дітей-сиріт, сімейно-побутових конфліктів, випадків насильства, експлуатації, торгівлі дітьми тощо. Тому метою статті буде розкриття сутності поняття безвідповідальне батьківство, визначення причин жорстокого поводження з дітьми та наслідків як для особистості дитини, так і для суспільства.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Аналіз наукових досліджень показав, що проблемі підготовки молоді до сімейного життя присвятили роботи М. Алексєєва, Т. Буленко, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Мачуська, Н. Новикова, В. Постовий, І. Трухін, О. Удалова; питання становлення та розвиток сім'ї дослідили І. Бестужев-Лада, Д. Варга, І. Гребенніков, Г. Гурко, Н. Гусак, С. Жигалін, Г. Філіпова, О. Чеботарьова.

Проблеми формування особистості дитини в процесі сімейного виховання розглядали науковці І. Бех, Є. Бондаревська, Р. Гурова, Н. Карлюк, І. Кон, А. Харчев, В. Шепель; сучасні наукові дослідження проблеми порушення прав дітей та жорстокого поводження з ними проводили Т. Алексєєнко, С. Бадора, В. Бачарова, Т. Василькова, О. Докуніна, О. Жорнова, Н. Заверико, З. Зайцева, І. Зверева, А. Зубков, О. Караман, Л. Ковальчук, К. Левченко, Л. Міщук. Питанню сутності батьківства приділяли увагу О. Безпалько, І. Братусь, Л. Буніна, Г. Лактіонова, О. Лещенко, Н. Світайло, усвідомленого батьківства в психологічному аспекті – О. Бодальов, М. Єрміхіна, Р. Овчарова, І. Кон, А. Співаковська, В. Столін, Г. Філіпова, І. Хамітова; проблеми статевого виховання висвітлені в роботах В. Кагана, Д. Колесова, В. Кравця, І. Мезері, В. Сорочинської.

Аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури надав змогу зробити висновок, що питання підготовки молоді до сімейного життя й відповідального батьківства потребує подальшого наукового аналізу, урахування сучасні проблеми, зокрема зростання рівня дитячої бездоглядності, збільшення випадків соціального сирітства й торгівлі дітьми, насильства в сім'ї та асоціальної поведінки молодого покоління.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Положення сім'ї та динаміка сімейних цінностей у сучасному українському суспільстві визначається впливом цілого комплексу соціальних факторів: політичних, економічних, демографічних, моральних, інформаційних тощо. У зв'язку з цим ми звернули увагу на такі обставини негативного плану: безробіття, низька оплата праці та бідність через це, руйнування системи суспільного виховання молодого покоління, глибока криза в державі, негативний вплив ЗМІ та Інтернет-мережі на формування позитивних шлюбно-сімейних ціннісних установок молоді, пропаганда сексу й насильства та ін. Соціологічні дослідження дають підстави стверджувати, що виникнення нетипових проблем унаслідок різних матеріальних і психологічних труднощів, відбивається на сімейних взаємовідносинах. Відбувається процес переоцінки життєвих цінностей у всіх членів сім'ї, що зменшує виховні можливості родини й призводить до зниження інтелектуального потенціалу

суспільства. Ці обставини є умовою появи такого негативного явища, як безвідповідальне батьківство – несформованість сімейних цінностей у подружжя, батьківської відповідальності, відсутність батьківських якостей, почуттів, установок та сподівань, знань та навичок, що стосуються виховання, розвитку дитини з метою формування здорової та зрілої особистості.

Необхідно зазначити, що для успішного функціонування сім'ї особливе значення набуває психологічний комфорт, в основі якого є взаємини й взаємодія між чоловіком та дружиною, батьками й дітьми, між братами й сестрами, які зростають в одній родині. Серед чинників, що обумовлюють характер взаємин і взаємодії в усіх сферах життєдіяльності сім'ї, є міжособистісні відносини подружжя та їх батьківські установки щодо дітей, котрі базуються на спільних сімейних цінностях. Істотні відмінності в ціннісних орієнтаціях подружньої пари є перепорою до виконання сімейних обов'язків, що стає підґрунтям для конфліктів у родині, серед яких є розподіл функцій чоловіка й дружини в сім'ї, боротьба за виконання головної ролі, відмінності в шляхах і способах реалізації задоволення власних потреб (соціокультурних, інтелектуальних, естетичних, матеріальних, фізичних та інших), прагнення відстояти свою індивідуальність без урахування думки інших членів родини. Такий негативний емоційний стан у родині викликає напруження в сімейних стосунках і призводить до дезінтеграції родини.

Як наслідок, однією з найбільш гострих проблем української сім'ї залишається нестабільність шлюбних відносин та вірогідність розпаду сім'ї внаслідок розлучення. За даними Міністерства юстиції України у 2018 році було зафіксовано рекордну кількість розлучень – 53860, це більше як на 20 тисяч, ніж у попередній рік. 10% розлучень припадає на пари одружені перший рік [7]. Крім того, соціологи зазначають, що в нашій країні наявність дитини в сім'ї не є фактором, що стримує: до 50% розлучень відбуваються в сім'ях, де є діти. На сьогодні в Україні з 7 млн 600 тис. дітей 3 млн проживають у неповних сім'ях [7]. Причому, як зазначають науковці, головною причиною розлучень є міжособистісні конфлікти, а також матеріальні проблеми, подружня зрада, трудова міграція, пияцтво [14].

Також у 2018 році було укладено 229 тисяч шлюбів, це на 20 тисяч менше, ніж роком раніше. Ці дані підтверджують, що традиційні шлюби поступаються місцем не оформленим стосункам [7].

На жаль, не зареєстровані шлюби трактуються співмешканцями по-різному: жінки вважають себе заміжніми, а чоловіки розглядають його як тренінг і апробацію майбутнього сімейного життя. У такому шлюбі розповсюджена материнська форма виховання й переважно відсутнє почуття відповідальності з боку батька. Дитина насамперед не сприймає типові сімейні ролі, у неї формується деформоване розуміння сім'ї [14].

Виховання дітей у розлученій сім'ї нині є помітною проблемою, тому що такі сім'ї належать до потенційно несприятливого фактору соціалізації особистості дитини, де не формуються батьківські цінності. Тобто факт окремого проживання батьків негативно позначається на вихованні дитини, не дає їй можливості набутти досвіду відносин між чоловіком та дружиною, що заважає формуванню в неї цілісної моделі подружніх взаємин [4]. А. Макаренко вважав, що батьки, які по-справжньому люблять своїх дітей та хочуть їх виховати якнайкраще, повинні намагатися вирішувати свої взаємні суперечки, не доводячи до розриву та не піддаючи саму дитину важким випробуванням [11]. Але, на жаль, тенденція ставити свої особисті інтереси, свободу кожного з подружжя вище інтересів сім'ї, власних дітей, розвивається за умови набуття людиною соціально-економічної незалежності, і в результаті породжує байдужість до інших людей, і навіть до рідних дітей.

Безвідповідальне батьківство – одна з головних причин соціального сирітства. Судами першої інстанції постійно розглядаються справи щодо позбавлення батьківських прав. За даними Міністерства соціальної політики станом на 31 грудня 2018 року в Україні на обліку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувала 70491 дитина. З них 22126 дітей-сиріт та 48365 дітей, позбавлених батьківського піклування [8]. Ураховуючи, що вилучення дітей з сім'ї проводиться у випадку наявності загрози життю та здоров'ю дитини, цей показник залишається достатньо високим. Така ситуація переважно виникає в неблагополучних сім'ях, де існує несформованість сімейних цінностей подружжя через низький рівень культури та педагогічну неграмотність.

У науковій теорії поняття як неблагополучна сім'я має різні погляди та визначення, уживаються синоніми: деструктивна сім'я, дисфункціональна сім'я, сім'я групи ризику, кризова або негармонійна сім'я. Неблагополучна сім'я – це сім'я, у якій порушена структура, знецінюються або ігноруються основні сімейні функції, наявні або приховані дефекти виховання, у результаті чого з'являються «важкі діти». За даними статистики в Україні (2018 р.) відомо, що сім'ї, де проживають 600 тис. підлітків, офіційно вважаються неблагополучними.

У цьому дослідженні ми розглянули чинники впливу неблагополучної сім'ї на особистість дитини.

Так, у дослідженні Ю. Андрєєва [1] неблагополучні сім'ї умовно розділено на дві великі групи:

1) сім'ї з явною формою неблагополуччя, у яких форми сімейного неблагополуччя мають яскраво виражений характер: сім'ї з алкогольною залежністю, конфліктні сім'ї, проблемні сім'ї, асоціальні сім'ї, аморально-кримінальні сім'ї, сім'ї з недоліком виховних ресурсів (неповні сім'ї);

2) сім'ї з прихованою формою неблагополуччя (внутрішньо неблагополучні): зовні респектабельні сім'ї, проте в них ціннісні установки та поведінка батьків розходяться з загальнолюдськими моральними вимогами, що позначається на вихованні дітей.

У сім'ях, які належать до першої групи, існує неблагополучна морально-емоційна атмосфера, пригнічується воля дітей, батьки ставляться до них байдуже або грубо. У дитини формуються соціально небажані потреби та інтереси, які в майбутньому призводять до аморального способу життя. У таких сім'ях наявне деструктивне виховання, оскільки батьки чинять негативний вплив на фізичний і психічний розвиток дитини.

У сім'ях другого типу відсутні емоційні контакти між її членами, при зовнішні благополучних відносинах батьки байдужі до потреб дитини й вона вимушена шукати емоційно значущі відносини поза сім'єю. Таке батьківське ставлення нерідко призводить до спілкування з особами, які мають асоціальну поведінку.

Звертаючи увагу на проблему розвитку особистості та особливостей взаємин у сім'ях, які переживають кризу, можемо підтвердити, що формування самостійності і Я-концепції дитини виступає одним з основних аспектів особистісного розвитку, який є вразливим до кризового середовища в сім'ї. Крім того, необхідно підкреслити, що дитині з нездоровою, нефункціональною індивідуалізацією характерні відособленість, імпульсивна поведінка, байдужість до членів сім'ї, неприйняття суспільних норм і потенційна схильність до суїциду.

У неблагополучних сім'ях обох типів можна виділити (за А. Захаровим) такі типи батьківського ставлення до дітей у родині, які мають в основі жорстоке поводження: відкидання, презирство, переслідування та запусненість. Ці типи засновані на уникненні контактів з дитиною, що означає порушення її права на стосунки, спілкування з батьками, виховання й розвиток у сім'ї [13].

У процесі дослідження з'ясовано, що жорстоке поводження з погляду порушення прав дитини можна розглядати як: ігнорування потреб дітей, порушення їх прав; відсутність догляду за ними (чи незадовільний догляд); ізоляція дитини, бойкот (у дитячому колективі); відсутність проявів батьківської любові, доброти, чуйності; безвідповідальність стосовно дітей; бездіяльність батьків щодо дитини в скрутній ситуації; насильство; брутальність, глузування, неповага до гідності, особистості дитини; ставлення до дитини, яке не враховує її вік, тобто дитина просто не може зробити те, що вимагають від неї батьки; авторитарний стиль спілкування з дитиною; нехтування дитиною; обман дитини [12].

У законодавчих актах визначення насильства в сім'ї стосовно дитини охоплюють низку дій, що призводять до порушення фізичного та психічного здоров'я, сексуальних ушкоджень або травм, породжують психологічні комплекси, почуття невпевненості, сприяють деструкції дитячої особистості та процес соціалізації. Через це в дитини відбувається формування агресії, жорстокості, які проявляються в насильницьких діях щодо членів родини, зароджується відчуття ненависті до будь-кого та безцільності існування або дитина шукає психологічний захист, опіку, безпеку в інших людей. У сім'ях, де батьки не усвідомлюють, що жорстоке поводження або надмірність опіки не враховують потреби дитини й порушують її психоемоційний стан, стають причиною формування моделі дитячої поведінки, у якій насилля та жорстокість є способом досягнення мети.

Ми розглянули, що деякі психологи обґрунтовують теорію виникнення підліткової злочинності на основі виявлення ситуації екстремального існування в сім'ї. Така ситуація означає, що з раннього віку дитина відчуває відторгнення, неприйняття батьками, брак відчуття захищеності, постійну залежність від батьків, котрі не можуть задовольнити її потреби. Хоча дитину не доводять до повного позбавлення життєво важливих умов існування, проте вона перебуває постійно в дискомфорті, що сприяє підвищенню особистісної тривожності, соціальній дезадаптації та призводить до формування схильності перекладати відповідальність за негативну поведінку на зовнішні чинники, обставини на інших людей. У ситуації відчуження від сім'ї дитина свою гіпертрофовану незалежність реалізує через участь у випадкових компаніях і групах. Відсутність відповідного досвіду з адаптації в соціумі може призвести до соціального відчуження й асоціальної поведінки дитини [9].

Згідно зі статистичним звітом Генеральної прокуратури України у 2018 році неповнолітніми скоєно 3980 правопорушень, 23 неповнолітніх учинили навмисні вбивства, 2 – злочин з особливою

жорстокістю, 10 – убивства за попередньою змовою з групою осіб, 44 – завдали умисні тілесні ушкодження, від яких померли 9 людей [10].

Крім того, актуальною є проблема насильства в сім'ї, про що свідчать дані Національної поліції за 2018 рік. Кількість звернень із повідомленнями про домашнє насильство перевищила 115 тисяч, із них 1418 – від дітей. Найбільше кримінальних злочинів, пов'язаних із домашнім насильством, було скоєно за такими категоріями: тяжкі та особливо тяжкі злочини – 179 випадків, навмисне вчинення легких тілесних ушкоджень – 699, навмисне вчинення тяжких тілесних ушкоджень – 88 злочинів [5]. Слід зауважити, що насильство в сім'ї є латентним правопорушенням й наявна офіційна статистика не завжди об'єктивно показує реальні масштаби явища.

Проаналізовано, що існування в суспільстві проблем домашнього насильства має серйозні наслідки й впливає на зростання кількості безпритульних дітей. В Україні офіційно називають цифру 100 тисяч. Переважно це діти, які мають дім, когось із батьків чи родичів, які ведуть асоціальний образ життя.

Довге перебування в стані безпритульності сприяє формуванню особливої психології в дітей чи підлітків уже через два місяці. Вони збиваються в групи, де панують інстинкти виживання, егоїзму й самозбереження, взаємопідтримки власної групи, вороже ставлення до груп конкурентів, недовіра до дорослих і владних закладів. Малім дітям легше отримати милостиню, їм частіше подають дорослі. Виникає небажання дорослішати й виробляти нові психологічні навички нового вікового періоду, брати на себе відповідальність. Соціалізація безпритульних дітей та підлітків або запізнюється, або не відбувається. Стає неможливим розвиток інших здібностей, якщо вони не працюють на самозахист та виживання на вулиці. Перехід у стан дорослих сприймається як катастрофа незахищеності та власної непотрібності нікому, сприяє депресіям чи самогубству. Позбавлені шкільного навчання, вони відстають у розумово-освітньому розвитку. У періоди криз чи агресивно проведених реформ безпритульні підлітки не можуть розраховувати на фінансово успішну кар'єру через брак освіти чи її повну відсутність. Тому лише чверть безпритульних дітей в Україні повертаються до нормального життя [2].

Статистичні дані наголошують, що більшість безпритульних підлітків хворі на туберкульоз, венеричні, шкірні хвороби, ВІЛ-інфекцію, гепатит В тощо. Майже всі вуличні діти є жертвами злочинців: їх змушують жебракувати, займатися злочинною діяльністю, проституцією, залучають до виготовлення порнографії [2].

Також з проблемами неблагополучної сім'ї тісно пов'язана торгівля дітьми. За статистичними даними Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, 10% від загальної кількості осіб, котрі постраждали від торгівлі людьми й звернулися за допомогою, є діти. Необхідно підкреслити, що підвищений інтерес торгівців дітьми спрямований на дітей-сиріт, адже в разі зникнення такої дитини ризик швидкого реагування з боку соціального оточення для злочинців значно зменшується.

Згідно з аналізом статистичних даних щодо прояву насильства в сім'ї, нами узагальнено такі проблеми:

- соціальні (поширеність напруження, конфліктів у суспільстві, пропагування насильства в ЗМІ, в Інтернет-мережі як моделі поведінки, недостатнє розуміння суспільством поняття насильство як соціальної проблеми, відсутність уявлення про наслідки насильства для індивіда та суспільства; ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища тощо);
- економічні (матеріальні труднощі, економічна залежність, безробіття тощо);
- психологічні (стереотипи поведінки, віктимна поведінка, схильність до насильницьких дій тощо);
- педагогічні (недостатній рівень сформованості правової, моральної, поведінки; низька педагогічна грамотність батьків тощо);
- соціально-педагогічні (неготовність до народження та виховання дітей, низький рівень сформованості сімейних цінностей у суспільстві, недостатня пропаганда позитивної моделі сімейного життя на засадах поваги, відповідальності, підтримки, допомоги; сімейного виховання на основі прав дитини тощо);
- правові (неефективність нормативно-правової бази щодо захисту прав громадян від насильства, особливо дітей тощо);
- політичні (прихована гендерна нерівність у суспільстві та сім'ї, недосконала політика держави щодо сімейних питань, відсутність ефективної превентивної системи в Україні тощо);

– соціально-медичні (відсутність статевої культури в населення та планування народження дітей, відповідального батьківства; асоціальна та залежна поведінка тощо).

Ураховуючи вищезазначене, ми наголошуємо, що необхідна ефективна підготовка молоді до сімейного життя та відповідального батьківства, яка повинна відбуватися шляхом співпраці викладачів-педагогів, батьків учнів та студентів і повинна забезпечувати цілеспрямований і гармонійний взаємовплив на всебічний розвиток молодої людини в усіх сферах життєдіяльності [6].

Тому першочергово необхідно організувати науково-методичну роботу з опановування педагогічними кадрами психолого-педагогічних знань щодо підготовки учнів та студентів до шлюбно-сімейних відносин за таких умов:

– ціленаправленість, тобто спеціальна направленість, спрямована на набуття знань, навичок та вмінь, які сприяють підготовленості педагогів у сфері сучасних шлюбно-сімейних відносин;

– безперервність, тобто здійснення психолого-педагогічної підготовки систематично, використовуючи різноманітні форми та методи роботи;

– націленість на комплексне пізнання внутрішнього світу та поведінки молоді на різних вікових етапах, а також вивчення особливостей їх поведінки в умовах сучасного соціуму, молодіжної субкультури;

– направленість на впровадження формування в практику діяльності положень педагогіки співробітництва та особистісної підтримки учнів та студентів в індивідуальному самоствердженні, допомоги у створенні образу власного «Я», адекватного сприйняття осіб іншої статі;

– опановування педагогами методами, формами та засобами духовно-морального виховання учнівської та студентської молоді в навчальній та позанавчальній діяльності навчальних закладів.

Система науково-методичної роботи повинна включати масові, групові та індивідуальні форми. Масові форми: цільові семінари, практикуми, науково-практичні конференції, симпозіуми, тренінги та ін. Групові форми: педагогічні та вчені ради, педагогічні майстерні тощо. Індивідуальні форми роботи – самоосвіта, наставництво, стажування, наукові дослідження та ін.

Необхідна організація співпраці родини й педагогів. Початковим етапом якої є визначення педагогічними працівниками навчальних закладів рівня виховної активності батьків, ступеня їх впливу на формування особистості, що дає змогу визначити характер впливу сім'ї на особистість учня та студента, виявити напрями розвитку, які вона реалізовує як первинний соціум, установити психологічний контакт з усіма членами сім'ї.

Процес взаємодії педагогів з батьками в навчальних закладах набував ефективності за умови дотримання вчителями та викладачами психолого-педагогічних правил:

– проведення спільних заходів за участю учнів, студентів та членів їх родин, спрямованих на підвищення авторитету батьків;

– підвищення рівня педагогічної культури батьків та їх активності у вихованні дітей;

– використання педагогічного такту в процесі спілкування з батьками й втручання в життя сім'ї;

– при розв'язанні проблем виховання необхідно спиратися на позитивні риси юнаків та дівчат, орієнтуватися на успішний розвиток особистості.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У нашій роботі ми дійшли висновку, що асоціальний спосіб життя батьків (алкоголізм, наркоманія, протиправна поведінка та ін.) передбачає зростання кількості неблагополучних сімей, випадків насильства в сім'ї щодо дитини та послаблення моральної відповідальності батьків за виховання дітей. Конфліктні взаємини між батьками та дитиною негативно впливають на здоров'я дітей, у результаті викликають психофізичні порушення, схильність до асоціальної поведінки. У процесі сімейних відносин для здорового психоемоційного стану дитини важливими є позитивний домашній мікроклімат та дружні взаємини між членами родини, засновані на допомозі та підтримці, бажанні приносити радість, почутті занепокоєння долею членів сім'ї, турбота про них. Стосунки такого рівня впливають на соціалізацію дітей, передачу їм культурних і духовних цінностей та на виховання таких якостей, як альтруїзм, гуманізм, колективізм.

З іншого боку, за умови негативного емоційно-психологічного сімейного мікроклімату формується рання втрата потреби в спілкуванні з батьками, егоїзм, замкненість, конфліктність, упертість у дитини. Такі діти характеризуються неадекватністю оцінки свого «Я» (завищеною чи заниженою), озлобленістю, невпевненістю у своїх силах, недисциплінованістю та ін.

Також ми зробили висновок, що виховний вплив сім'ї залежить від наявності поваги і єдності вимог батьків до дитини, уміння погоджувати виховні рішення та виконувати їх. Найкращі людські якості – щирість, співпереживання, взаємодопомога, ніжність, увага до почуттів іншої людини –

формуються під впливом батьківської любові та розумної вимогливості. Аналіз підтверджує закономірний зв'язок між моральною вихованістю дітей та характером взаємовідносин між батьками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев Ю. С. Неблагополучна сім'я як чинник розвитку агресивної поведінки у підлітків. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Вип. № 13 (272), Ч. IV. Луганськ, 2013. С. 74–79.
2. Безпритульні діти. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Безпритульнідіти>
3. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ, 2008. 848 с.
4. Буянов М. И. Ребенок из неблагополучной семьи: записки детского психиатра : кн. для учителей и родителей. Москва, 1988. 207 с.
5. Домашнє насильство. URL : https://zik.ua/news/2019/11/22/za_domashnie_nasylstvo__za_hraty_yak_v_ukraini_ta_sviti_boriatsia_zi_znushchanniam_u_rodyni_946146
6. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога : монографія. Житомир, 2005. 367 с.
7. Інформація про результати роботи органів державної реєстрації актів цивільного стану у 2018 році. URL : https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info
8. Кількість дітей-сиріт в Україні. URL : https://24tv.ua/skilki_ditey_v_ukrayini_je_sirotami_statistika_usinovlennya_n1160645
9. Крюкова Т. Л. Психология семьи: жизненные трудности и совладание с ними. Санкт-Петербург, 2005. 240 с.
10. У 2018 році 23 неповнолітніх в Україні скоїли навмисні вбивства – Генпрокуратура. URL : https://zmina.info/news/levova_chastka_zlochiv_jaki_2018_roku_vchinili_diti_porushennja_protiv_prava_vlasnosti_genprokuratura/
11. Макаренко А. С. О воспитании. Москва, 1988. 256 с.
12. Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. А. Удода. Суми , 2014. 198 с.
13. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей : навч. метод. посіб. / К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалова. Київ, 2011. 292 с.
14. Стрельникова Н. М. Виховні проблеми сучасної неповної сім'ї. *Наукові записки. Ніжинський державний педагогічний університет*. Психолого-педагогічні науки. Вип. 6. 2012. С. 69–73.

REFERENCES

1. Andrejev Ju. S. (2013) Neblagopoluchna sim'ja jak chynnyk rozvytku agresyvnoji povedinky u pidlitkiv. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. Vyp. №13 (272), Ch. IV. Lugans'k, S. 74–79. [in Ukrainian].
2. Bezprytul'ni dity. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Bezprytul'nidity> [in Ukrainian].
3. Beh I. D. (2008) Vyhovannja osobystosti : pidruchnyk / I. D. Beh. Kyjiv. 848 s. [in Ukrainian].
4. Bujanov M. Y. (1988) Rebenok yz neblagopoluchnoj sem'ji: zapysky detskogo psyhyatra : kn. dlja uchytel'ej y rodytel'ej. Moskva. 207 s. [in Russian].
5. Domashnje nasylstvo. URL: https://zik.ua/news/2019/11/22/za_domashnie_nasylstvo__za_hraty_yak_v_ukraini_ta_sviti_boriatsia_zi_znushchanniam_u_rodyni_946146 [in Ukrainian].
6. Dubasenjuk O. A. (2005) Teorija i praktyka profesijnogo vyhovnoji dijal'nosti pedagoga : monografija. Zhytomyr. 367 s. [in Ukrainian].
7. Informacija pro rezul'taty roboty organiv derzhavnoji rejestraciji aktiv cyvil'nogo stanu u 2018 roci. URL: https://minjust.gov.ua/actual-info/stat_info [in Ukrainian].
8. Kil'kist' ditej-syrit v Ukrajinu. URL: https://24tv.ua/skilki_ditey_v_ukrayini_je_sirotami_statistika_usinovlennya_n1160645 [in Ukrainian].
9. Krjukova T. L. (2005) Psyhologija sem'ji: zhyznennye trudnosti y sovladanye s nymy. Sankt-Peterburg. 240 s. [in Russian].
10. U 2018 roci 23 nepovnolitnih v Ukrajinu skojily navmysni vbyvstva – Genprokuratura URL : https://zmina.info/news/levova_chastka_zlochiv_jaki_2018_roku_vchinili_diti_porushennja_protiv_prava_vlasnosti_genprokuratura/ [in Ukrainian].
11. Makarenko A. S. (1988) O vospytanyj. Moskva. 256 s. [in Russian].
12. Social'no-pedagogichna dijal'nist' vyschyh navchal'nyh zakladiv schodo formuvannja simejnyh cinnostej u students'koji molodi (2014): navchal'no-metodychnyj posibnyk / za zag. red. O. A. Udoda. Sumy. 198 s. [in Ukrainian].
13. Social'no-pedagogichni osnovy protydiji torgivli ljud'my ta ekspluataciji ditej (2011): navch. metod. posib. / K. B. Levchenko, L. G. Koval'chuk, O. A. Udalova. Kyjiv. 292 s. [in Ukrainian].
14. Strel'nikova N. M. (2012) Vyhovni problemy suchasnoji nepovnoji sim'ji. *Naukovi zapysky. Nizhyns'kyj Derzhavnyj Pedagogichnyj universytet*. Psyhologo-pedagogichni nauky. Vyp. 6. S. 69–73. [in Ukrainian].